

När Gustaf Hellström var PEN- klubbens ordförande

Svenska P•E•N

GUSTAF HELLSTRÖM-SÄLLSKAPET

Medlemsblad nr 33. Årgång 17
Våren 2017

ISSN 1653-0268

Innehåll

Om detta nummer av medlemsbladet	2
Ordförandens sida	3
Hans Holmberg till minne (Roland Persson)	5
Möte om presshistoria, tryckfrihet och Gustaf Hellström (Roland Persson)	6
Gustaf Hellström som ordförande för Svenska PEN 1936-43 (Roland Persson)	8
Styrelsens verksamhetsberättelse för 2016	18
Dagordning för årsmötet	22
Hellström-Nytt...	23
Faktaruta om Gustaf Hellström-sällskapet	24

Om detta nummer av medlemsbladet

Medlemsbladet inleds traditionsenligt med Disas ordförandesida, och därefter följer de minnesord över vår hedersmedlem Hans Holmberg som Roland Persson i början av december skrev i *Kristianstadsbladet* för sällskapets räkning.

Som framgår av framsidan ägnas detta nummer företrädesvis åt Svenska PEN och Gustaf Hellströms år som ordförande där. Han kunde onekligen ha fått en lättare uppgift än att arbeta för PEN under den internationellt så oroliga perioden 1936–43, men han klarade sig igenom med hedern i behåll! Det var Roland Persson som på senaste höstmötet berättade om Hellströms svåra och viktiga insats, och här återges nu föredraget i lätt redigerat skick. Roland ger oss dessutom en sammanfattning av det innehållsrika höstmötets övriga program. Bilder från höstmötet har generöst ställts till förfogande av vår Facebook-redaktör Anders Tell.

Eftersom årsmötet står för dörren (9 april) innehåller medlemsbladet även styrelsens verksamhetsberättelse för 2016 samt dagordning för mötet, där Sigurd Rothstein kommer att tala under rubriken *Vägen till paradiset. Gustaf Hellströms reportageresa i Sovjetunionen 1937*.

Red.

Bästa Gustaf Hellström-vän!

Så är det åter tid för en glad hälsning till alla er medlemmar i Gustaf Hellström-sällskapet – till er som troget stöttat vårt arbete i flera år och till er nya, som tillkommit under de senaste åren, då vårt Sällskap glädjande nog kunnat hälsa flera nya medlemmar välkomna! Vi är MYCKET glada och tacksamma för allt ert stöd – utan det kunde vårt Sällskap platt intet göra!

Och vi strävar verkligen på för att göra Gustaf Hellström och hans verk kända utanför vår egen krets! Hans insatser är orättvist bortglömda – inte minst hans viktiga journalistik. Vår nytugivning av den är en stor, viktig – och dyr! – uppgift för oss, som inte hade varit möjlig utan Svenska Akademiens generösa bidrag – **OCH** er och andras vilja att köpa dessa nytugivningar och förstås andra Hellström-verk, som Sällskapet har i sin ägo.

MEN vårt lilla lager av Hellström-verk håller på att ta slut - särskilt de sju viktiga romanerna i Petreus-serien. Kanske finns det exemplar/dubbletter av dem i någons bokhylla eller bland loppisfynd, som vårt Sällskap skulle kunna få överta? Hör gärna av er i så fall, gärna via mail gustaf.hellstromsallskapet@gmail.com eller per telefon till mig – 044-12 00 54 – eller till kassören Roland – tel 0725-02 67 87.

Sällskapetets verksamhetsberättelse för 2016 finns med i detta medlemshäfte, så jag vill bara litet kort presentera **årets** planer. Också i år skall vi ge ut en samling Hellström-journalistik, de mycket intressanta och avslöjande reportagen från hans resa i Sovjet 1937, tjugo år efter ryska revolutionen, som alltså inträffade för jämnt 100 år sen i år. Hos ganska många fanns en förhoppning, att Stalin skulle vara en "bättre despot" än Hitler i Tyskland – en förhoppning som kom på skam hos många. Med bister ironi valde **Gustaf Hellström Vägen till Paradiset** som titel på sin reportagesamling från Sovjet 1937. Liksom tidigare år kommer Sällskapet att presentera årets bok på Museet under Bokfestivalen lördagen 9 september och också börja sälja boken då. Men en första introduktion till Hellströms reportageresa och de vidare omständigheterna kring denna, kommer bokens huvudredaktör – tillika flerårig ledamot i vår styrelse – **Sigurd Rothstein** att ge vid vårt **årsmöte 9 april, kl 15. Välkomna** att få en första "titt" in i vad Hellström såg och upplevde 1937!

Vårt Sällskaps **guidade sommarvandringar** har blivit en trevlig tradition. Och vi fortsätter också denna sommar med fyra vandringar – dock med annorlunda inriktning: två vandringar går helt i "Hellströms fotspår", medan de två övriga följer andra Kristianstadsanknutna författare. Så även ni som gått våra tidigare vandringar har nya kunskaper att hämta i sommar om *Litteraturens Kristianstad*. I samband med **Bokfestivalen i september** kommer vi att ordna en extra Hellström-vandring.

Så blir det också i år för Hellström-sällskapet deltagande vid **Bokmässan i Göteborg** 28 sept–1 okt, där vi åter delar monter med Svensk Presshistorisk förening. Liksom tidigare år tar vi gärna emot erbjudanden från er att ställa upp som värdar i vår monter – ett roligt och inspirerande uppdrag, som inte kräver några expertkunskaper, så hör av er!

Jag hoppas att träffa många av er vid våra olika arrangemang – nu först vid vårt årsmöte **söndagen 9 april, kl 15, i Gustaf Hellström-rummet** på Biblioteket förstås. Kom gärna i litet god tid, så ni hinner läsa litet om Gustaf Hellströms liv och verk på de informationsvepor vi lät sätta upp inför förra årsmötet! Sedvanliga förfriskningar serveras förstås i pausen.

VÄLKOMNA och väl mött i olika sammanhang hälsar Styrelsen för Gustaf Hellström-sällskapet genom

Disa Lundgren
Ordförande

Höstmötet den 16 oktober 2016 var ett halvdagsseminarium. Här ses Gustaf Hellström-sällskapets ordförande Disa Lundgren hälsa deltagarna välkomna till Regionmuseets hörsal, där de inledande föredragen hölls. Mötet var ett samarrangemang med Svensk Presshistorisk Förening, Publicistklubben Syd och Stadsbiblioteket och ordnades som en hyllning till 250 år av press- och yttrandefrihet i Sverige.

Hans Holmberg till minne

I början av december nådde oss budet om vår hedersmedlem Hans Holmbergs bortgång. Han blev 82 år gammal.

Det är många minnen som tränger sig på. När vi bildade Gustaf Hellström-sällskapet var Hans en självklar inspirationskälla. Hans kunskaper om Gustaf Hellström och andra i den långa raden av Kristianstadslitteratörer var imponerande, och han ställde villigt och generöst sitt vetande till förfogande. Hans artiklar i *Kristianstadsbladet* var en ständig källa till stimulans. De står nu, samlade i bokform, i våra bokhyllor till gagn för våra fortsatta studier.

Hans hade ofta intressanta synpunkter. Så drev han, kunnigt och engagerat, idén att staden Kristianstad har haft en avgörande betydelse för att forma Gustaf Hellströms speciella litterära stil.

Hans var en öppen och debattglad person. Att staden skulle utvecklas och förändras var självklart för honom. När pålningen av Gallerian pågick som värst, så talade han om framstegets musik!

Hans var litteraturvetare men inte i första hand teoretiker. Som lektor på Högskolan Kristianstad verkade han intensivt för barn- och ungdomslitteraturen och inspirerade många att fördjupa sig i den, både studenter och kollegor. Även den danska litteraturen låg honom varmt om hjärtat, och då inte minst Karen Blixen. Han hade breda humanistiska intressen och var djupt inblandad i stadens föreningsliv och journalistik. *Kristianstadsbladet*, ordförande i Humanistiska Förbundet i många år, Gamla Christianstad naturligtvis – och när det var dags att bilda sällskapet till Gustaf Hellströms ära, så var han aktivt närvarande. Och så ända in i det sista. Kroppen var motvillig, men Hans kämpade på. Han tog sig till sitt älskade bibliotek, fick personalen att leta fram rariteter ur magasinet och tillbringade sedan sina eftermiddagar läsande och studerande. Nyfikenhet och en aldrig sinande kunskapstörst var ständiga drivkällor.

Hans efterlämnar ett ideal att försöka leva upp till.

För Gustaf Hellström-sällskapet
Roland Persson

Hans Holmberg (till höger) i samspråk med Böök-kännaren Svante Nordin under mötet i november 2000, då Gustaf Hellström-sällskapet bildades. (Foto: Lennart Leopold)

Möte om presshistoria, tryckfrihet och Gustaf Hellström

Den 16 oktober anordnade Gustaf Hellström-sällskapet tillsammans med Svensk Presshistorisk Förening, Publicistklubben Södra och Stadsbiblioteket ett möte i Kristianstad kring lokal presshistoria, tryckfrihet och Gustaf Hellström.

Träffen inleddes av Elisabeth Sandlund från Presshistoriska som med schvung och esprit gick igenom Kristianstads presshistoria. Inte minst intressant var det när föredragshållaren lyfte fram lokala profiler som Emanuel Björk. Det visades sig att förutom att Björk haft stor lokal och nationell betydelse, bl a som ordförande i Publicistklubben, så har han dessutom haft ett inte ringa inflytande på Presshistoriska föreningen via en frikostig donation.

Sune Johannesson, mångårig kulturredaktör på *Kristianstadsbladet* berättade om de utmaningar som möter en lokal tidning med ambitionen att lyfta fram det litterära och offentliga samtalet i en starkt förändringsutsatt tidningsvärld. De tekniska och organisatoriska förändringarna har varit gigantiska under en förhållandevis kort period, ja under en journalistgeneration.

Så var det Gustaf Hellströms period som ordförande för Svenska PEN under åren 1936-43 som presenterades av Roland Persson från sällskapet. Denna period i Hellströms liv har hamnat lite i skymundan, men är intressant ur flera aspekter. Gustaf Hellström har bakom sig en lång period som utrikeskorrespondent för *Dagens Nyheter* när han i mitten av 30-talet mer eller mindre permanent bosätter sig i Sverige. Han kommer hem med kunskaper och kontakter som få andra i den svenska offentligheten och under hans ordförandeskap inleds den utveckling som leder fram till dagens PEN, en stridbar och ytterst synlig organisation som tar strid för yttrandefrihet och författares rättigheter. Hellströms erfarenheter var förvisso värdefulla i en tid präglad av spanska inbördeskriget, Moskvaprocesserna och det nya Världskriget som skulle komma.

Dagen avslutades med ett vitalt samtal mellan Åke Petersson, den eminenta radorösten från Vår grundade mening, och Tina Thunander, SvT. Det framgick av samtalet att utrikesrollen från Gustaf Hellströms dagar inte bara är totalt förändrad utan i detta nu fortsatt stadd i snabb förändring och därtill föremål för en pågående debatt inom SvT.

Under dagen hanns det dessutom med en kort, kall och blåsig promenad genom Kristianstads centrum för att beskåda Hellström- och snörmakarmiljöer.

Sammanfattningsvis blev det en lyckad och spännande dag, och som traditionen bjuder på Gustaf Hellström-sällskapets möten förgylldes den ytterligare av en generös paus med förfriskningar.

Roland Persson

Elisabeth Sandlund från Svensk Presshistorisk Förening och *Kristianstads-*
bladets kulturredaktör Sune Johannesson talar i Regionmuseets hörsal

Ovan: Mingel med förfriskningar i det nyrenoverade Gustaf Hellström-rummet
Nedan: Åke Petersson och Tina Thunander i engagerat samtal

Roland Persson talar på Stadsbiblioteket inför en talrik publik

Gustaf Hellström som ordförande för Svenska PEN 1936-43

Roland Perssons anförande vid Gustaf Hellström-sällskapets höstmöte

Inledning

Gustaf Hellström var ordförande för Svenska PEN mellan åren 1936 och 1943.¹ Det är en relativt okänd period i Hellströms liv, liksom hela Svenska PENs historia är relativt okänd. Man kan dessutom säga att denna sena period i hans liv är förhållandevis obeaktad även av oss som är medlemmar i Gustaf Hellström-sällskapet. Det har hittills blivit en stark koncentration på Hellströms uppväxt och utrikestid. Inget fel på det i och för sig. Det var formativa och utvecklande år för Hellström, men den senare perioden har på så vis lite oförskyllt hamnat i skymundan. Det är kanske dags att ändra på detta. Och detta av flera skäl:

Det är en lång period i Hellströms liv. Den omfattar perioden från mitten av trettioalet till hans bortgång 1953, nästan tjugo år. Det är också en händelserik period. Han skriver framgångsrika romaner, blir invald i Svenska Akademien och får inte minst en framträdande roll som offentlig intellektuell.

Det finns intressanta insikter att vinna på att se Hellström i sitt europeiska sammanhang och att betrakta honom som en europeisk intellektuell, som på basis av sina erfarenheter från de långa utlandsperioderna agerar i Sverige i en för Europa avgörande tid.

¹ Det var på kvällen torsdagen den 3 december 1936 som Gustaf Hellström valdes att efterträda "d:r Anders Österling", som varit ordförande sedan starten 1922 men som nu "anhållit att icke komma ifråga för omval". Allt enligt en notis i *DN* den 4 december 1936.

Med utgångspunkt i denna period skulle vi därför på ett förnyat sätt kunna diskutera olika aspekter av Hellströms liv och verk och bedömningen av detta. På så vis bör vi också kunna komplettera eftervärldens bild av Hellström och samtidigt diskutera hans eftermäle.

Ett första steg kan vara att vi tittar lite närmre på Hellströms ordförandetid i Svenska PEN.

Bakgrund

Först en kort bakgrund av Gustaf Hellströms liv och verksamhet, den fond gentemot vilken vi får se hans agerande under 30- och 40-talen. Och kort om den tid som bildar bakgrund till framväxten av PEN och Hellströms ställningstaganden. Sedan den kvistiga frågan om eftermälet.

Hellström var reporter under hela sitt vuxna liv. Mer eller mindre slumpmässigt hamnade han i London 1907 för *DNs* räkning. Han förflyttades 1911 till Paris och därifrån till New York 1917. Han återvänder till Sverige under första hälften av 20-talet, innan han gör en ny Londonsejour fram till mitten av 30-talet. Därefter blev han permanent bosatt i Sverige. Men under den sista Londonsejournen hade han också gjort en numera klassisk reportageresa till Nazityskland våren 1933 och då skrivit artiklar till *Dagens Nyheter* som är förvånansvärt klarsynta och kritiska mot naziregimen. Artiklarna har rubriker som ”Judeförföljelser” och ”Koncentrationsläger”. De publicerades omgående i bokform och har av Gustaf Hellström-sällskapet getts ut i en kommenterad version med titeln *Gustaf Hellström i tredje riket. Vittnesmål från Hitlers nya Tyskland* (2013).

Om vi ser på Hellström som europeisk intellektuell under denna tid så kan vi säga: Han var en klarsynt antinazist, mycket tidigt. Han avskydde det auktoritära, det militäriska, det absoluta och levde upp i samtalet, i debatten och i de diskussionsglada miljöerna, gärna lite lätt bohemiska, i ett Montparnasse, i ett Woodstock utanför New York – numera mest känt för en rockfestival, men redan på Hellströms tid en samlingspunkt för konstnärer och radikaler.

Inte så lite var Hellströms inställning en front mot hemstaden Kristianstad, denna lilla militärstad som närmast kan sägas likna Preussens förlängda arm i Sverige, med dess godsadel, byråkrati och starka militära närvaro.

Hellström gör också en reportageresa till Sovjetunionen 1937. Det blir också nu en serie artiklar i *DN*, vilka liksom Tysklandsreportagen ges ut i bokform – *Vägen till paradiset*. Även denna bok kommer sällskapet att ge ut i en kommenterad upplaga, under 2017 – 100 år efter ryska revolutionen och 80 år efter Hellströms reportageresa.

Gustaf Hellström var alltså en utlandsresenär som på nära håll upplevde sin tids politiska strider och motsättningar. En skrivande resenär – han skrev också noveller och ett femtontal romaner, det skall inte förglömmas – och kommenterande journalist, en intellektuell med utblickar och kunskaper som utan tvekan gjorde honom unik i den svenska samhällsdebatten. Han upplevde London och dess hungerdemonstrationer och suffragettuppror, vistades i Paris under första världskriget vilket gav upphov till en serie lysande reportage, också delvis utgivna av vårt sällskap, han var i New York under Wilsons presidenttid och var väl insatt i Versaillesfredens komplikationer, och sedan följde mellankrigstidens alla kriser och politiska sönderfall. Exempelvis engagerar Irlandsfrågan honom djupt. Han skriver, kommenterar, tänker och är alltid klar i sitt ställningstagande för demokratin och människovärdet.

Under mellankrigstidens tumultartade och bistra tider var det inte lätt att vara en intellektuell i ordets sanna bemärkelse, dvs en fristående kritiskt tänkande ande, som med utgångspunkt i ett grundläggande ställningstagande för demokrati och yttrandefrihet tar ställning i tidens stora frågor. Att ta ställning kan ju nämligen också betyda andra saker: från inget ställningstagande alls, en slags flykt in i elfenbenstornet, till motsatsen, en absolut uppslutning bakom en nation eller ism – alltså från å ena sidan illusionen om att kunna stå utanför tiden till å andra sidan en underordning, ja en slags blindhet under ledaren eller partiet. Mellankrigstiden var verkligen en svår tid och inte alla kom ur den med hedern i behåll. Jag vill hävda att Gustaf Hellström var en av de personer och intellektuella som kom ur denna dystra period med hedern i behåll. Och det uppmärksammades – våren 1945 utnämndes han till hedersdoktor vid Uppsala universitet!

Internationella PEN

Mellankrigstidens politiska motsättningar tvingade obönhörligen till ställningstaganden av olika slag. Ställningstaganden som samtidigt kunde utmana makthavare av olika kaliber. Det var inte ofarligt att vara en profilerad röst. Så föddes PEN i London 1921. Akronymen står för Poets, Playwrights, Essayists, Novelists.

Det var ingen brist på initiativ i denna riktning efter första världskriget. I Thomas Vegesacks bok *Tankens aristokrater eller pennans betjänter. De intellektuella 1898–1968* redogörs för ett stort antal initiativ att kraftsamla mot tidens alltmer repressiva karaktär. Inget av initiativen lyckas. Förutom PEN.

Att PEN blev framgångsrikt beror kanske på den anspråkslösa målsättningen att erbjuda utsatta och hotade författare en anspråkslös mötesplats. I denna anspråkslöshet låg i grunden att organisationen vägrade att låta sig inordnas i tidens stora politiska strider. PEN kommer under hela 20-talet att präglas av en

vacklan mellan olika nyanser av ställningstagande. Vi fördjupar oss inte här i dessa intrikata diskussioner utan får nöja oss med att Internationella PEN inte tog ställning i det snäva perspektivet präglad av ställningstaganden för en nation eller en ism, utan tog på ett mer grundläggande plan ställning för *författarnas* rättigheter. Låt vara på ett anspråkslöst sätt, men inte desto mindre i det enskilda fallet ack så viktigt. Men snart kommer tiden med obönhörlig kraft att kräva tuffare och mer preciserade ställningstaganden.

Svenska PEN

1922 följde Sverige efter. Första ordföranden blev Anders Österling. Det första årtiondets aktivitet var ganska inåtvänd. Det saknas en egentlig historik över Svenska PEN, även om Johan Svedjedal har gjort en kulturgärning med sin bok *Bland litteraturens förenade nationer. Kring svenska PEN-klubbens historia* som framför allt belyser perioden fram till 1960.

Under hela denna period är verksamheten måttfull kan man nog säga. Det är långtifrån självklart att delta i de internationella kongresserna, ekonomin är obetydlig, så långt som in på 50-talet räcker det med en plåtbuk av klassisk teburksmodell för att hålla ordning på pengaflödet. Intäkterna drivs också in med generös hänsyn tagen till författarnas kroniskt dåliga ekonomier.

Den svenska sektionen ägnar alltså mycket tid åt att diskutera hur man skall förbättra ekonomin. Det skrivs antologier, anordnas författaraftnar, genomförs uppläsningar i radion. Men det sker också sakta en förskjutning mot en ökad aktivitet i takt med mellankrigstidens alltmer hårdnande klimat.

När Anders Österling bestämmer sig för att avgå 1936 är Gustaf Hellström egentligen ett självklart val. Han hade i och för sig varit mycket kritisk till författarnas agerande under första världskriget. Som bekant slöt författarna då, i land efter land, upp bakom sitt lands regeringar. Liksom den stora folkmajoriteten hängav sig författarna åt en okritisk och pompös nationalism och krigsromantik. När det efter första världskrigets slut togs initiativ till att bilda författargrupperingar som skulle agera mot krig och allmän intolerans, så var Hellström fortsatt kritisk. Författarna var som grupp inte lämpade, menade han. De hade förbrukat sitt förtroende under första världskriget.

Hellströms fortsatta erfarenheter under 20- och 30-talen stärker honom nog i denna inställning. Alltför många författare låter sig enrolleras i ismer och nationsförsvar. Författare låter sig engageras för fascismen och nazismen eller för kommunismen och Sovjetunionen. När han får frågan om han vill bli ordförande för Svenska PEN 1936, så tror jag att skälen till att han ställer upp, trots allt, är två:

Det första är det internationella engagemanget. Det är dramatiska år i Europa, och att vara ordförande för en nationell del av PEN innebär nu att obönhörligen dras in i det internationella skeendet. Och det har ju varit Hellströms livsluft i decennier. Han är en europeisk intellektuell i ständigt samspel med sin samtid. Från mitten av trettioåret är han ju visserligen bosatt i Sverige, men engagemanget i PEN gör att han kan behålla sitt internationella engagemang och få användning av sina erfarenheter och kunskaper. I sammanhanget bör man också minnas att Hellström sedan 1936 är anställd som litteraturrecensent på *Dagens Nyheter*, där han framför allt följer den nya brittiska och amerikanska litteraturen, som ju speglar samtiden – tänk exempelvis på Hemingways skildringar från spanska inbördeskriget!

Det andra skälet till att Hellström trots allt ställde upp som ordförande bör ha varit att PEN på ett meningsfullt sätt tog ställning i enskilda fall på basis av sitt grundläggande ställningstagande för yttrandefrihet och demokrati.

Gustaf Hellström blir alltså vald till ordförande på årsmötet 1936. PEN-perioden och arbetet i Svenska Akademien efter invalet 1942 fördjupar hans intellektuella och kulturella personlighet, skapad av de många åren i utlandet. Han avgår som ordförande 1943, men kvarstår ytterligare något år som ledamot.

Svenska PEN präglades inledningsvis även under Hellström av en viss – fridfullhet. Middagar, litterära aftnar, obefintlig eller ingen administration. Men tiden bryter obönhörligen in i idyllen. Redan från och med 1933, trots den ytterligt ansträngda ekonomin, så har Svenska PEN börjat delta i de internationella konferenserna. Det är inte längre möjligt att stänga in sig i den egna nationen. Denna utveckling mot en större öppenhet för konkret internationellt samarbete och ställningstagande förstärks ytterligare under Hellströms ordförandetid. Samma år som han blir vald till ordförande utbryter spanska inbördeskriget. För många, inte enbart intellektuella, var Francos aktion ett flagrant angrepp på demokratin vilket ställer krav på konkret och praktiskt engagemang. Fem hundra svenskar ansluter sig till de internationella brigaderna. Samma år inleds Moskvaprocesserna, som uppmärksammas också i svensk press, inte minst i *Dagens Nyheter*. Motståndare till Stalin ställs inför rätta anklagade för de mest absurda brott. De blir i de flesta fall avrättade.

De intellektuella pressas mellan sköldarna. Ställningstagandets karaktär blir alltmer akut. Kan man stödja republiken i Spanien och samtidigt kritisera Moskvaprocesserna? Idag är det väl inga svårigheter att svara ja på den frågan. Men om vi studerar vad Koestler, Sperber, Malraux, Gide m fl skriver och tänker under dessa år, så är det inte självklart. Det är inte ovanligt att hålla inne med kritiken mot Sovjetunionen, för att inte skada Spaniens sak. När Gide reser i Sovjet 1937 och vid hemkomsten redovisar sina kritiska ståndpunkter, utbryter en fruktansvärd hätsk debatt om svek, förräderi osv.

Inställningen till Moskvaprocesserna och den spanska republiken splittrar de intellektuella, Men nyanserna är svåra att få fram. Orwells bok om sina spanska erfarenheter, *Hyllning till Katalonien*, har svårt att hitta en förläggare. Orwell beskriver nämligen inbördeskriget inom inbördeskriget, hur Moskvaprocesserna är verksamma även på Spaniens jord. Motståndare till Sovjets linje i Spanien ställs även här inför rätta och avrättas. Spanska inbördeskriget blir en brytpunkt för många. Den helt avgörande brytpunkten för Orwell och Koestler. De som inte blir svårt desillusionerade av Spanien börjar höja sina röster. Nyanserna börjar sakta bryta fram.

Så infaller Hellströms ordförandeperiod under en viktig brytpunkt i de intellektuellas europeiska historia, där det mesta återstår att säga även om Vegesacks böcker har börjat en granskning bortom memoarernas horisont. Det finns anledning att återkomma till detta nästa är när sällskapet ger ut Hellströms Sovjetbok på nytt.

Den stora händelsen under Hellströms ordförandetid är den internationella konferensen i Stockholm som inte blir av. Det kan låta kryptiskt, men så var det faktiskt. Under en internationell författarkongress i New York maj 1939, i samband med världsutställningen, bestämdes att nästa internationella PEN-kongress skulle äga rum i Stockholm. New York-kongressen hade präglats av två saker som på olika sätt belyser de intellektuellas utsatta positioner, dels Ernst Tollers självmord och dels Thomas Manns stora tal. Mann, tidens stora författare och megakändis, hävdar med enfaset att författarna inte kan isolera sig i en humanism och avstå från att beakta tidens sociala och politiska frågor. Tidpunkten för Stockholmskonferensen bestäms till i början av september 1939, närmare bestämt 3–7 september. En ödesdiger tidpunkt, skall det visa sig.

Under sommaren tätnar molnen över Europa. Kriget rycker obönhörligen närmre. Fransmännen vill ställa in, samtidigt som engelsmännen driver på för en kongress. Men till slut blir det ogörligt. Den svenska sektionen ställer in hela arrangemanget den 28 augusti. Molotov-Ribbentroppakten hade undertecknats några dagar tidigare, den 23 augusti. Kriget var nu oundvikligt. Hitler fick fria händer i väst. Och, som det skulle det visa sig, Stalin fick fria händer i öst.

När svenska sektionen ställer in konferensen, så är Thomas Mann redan i Stockholm. Han bor på Grand, Saltsjöbaden, och arbetar på *Lotte i Weimar*. Hans föredrag, "Frihetens problem", blir aldrig hållet. Denna Stockholmsperiod finns skildrad i Thomas Manns dagböcker. Han vistas i Sverige fram till den 8 september. En annan världsberömdhet som dyker upp i Stockholm är H. G. Wells. Inte han heller får hålla sitt tal, utan får nöja sig med publicering i Internationella PENs tidskrift, inklusive en syrlig kommentar till Stockholmsdebaclet.

För att i någon mån kompensera redan anlända delegater anordnar den svenska sektionen en middag den 8 september. Thomas Mann är visserligen redan på hemväg, men Wells är på plats. Hellström håller ett tal som belyser hans grundläggande ställningstagande. Han hyllar Wells och Storbritannien, han prisar toleransen och det moraliska modet.

Den internationella PEN konferensen skulle så småningom hållas i Stockholm 1946.

Denna inställda konferens bildar, kan man säga, en slutpunkt i Svenska PENs första fas. Och därmed kan man med fog påstå att Hellströms ordförandetid är en övergångsfas, en intressant övergångstid från samkväm till en aktiv och utåtriktad organisation som initierar aktioner till förmån för förföljda författare och till den aktiva samhällsdebatterande organisation, som det är idag.

Gustaf Hellström och H.G.Wells under middagen på Den Gyldene Freden, avbildade i *Dagens Nyheter* söndagen den 10 september 1939 (s. 13). I samma nummer av *DN* (s. 5) berättar Gustaf Hellström under rubriken "För tjugofem år sedan" om hur han upplevde krigsutbrottet 1914 i Senlis och Paris.

Eftermälet

Den sena perioden i Gustaf Hellströms liv ställer oss inför frågor kring hur vi skall se på hans roll som offentlig person och även frågor kring hur vi skall se på Hellström som person.

Det finns en kluvenhet i betraktelsen av Hellström. Å ena sidan kan vi konstatera att det finns en stor respekt för honom som offentlig person under hans livstid. Under perioden i Sverige fram till bortgången 1953 stärks hans roll av offentlig och högaktad person. Det är ingen slump att han blir vald till ordförande för Svenska PEN under en synnerligen tumultartad period i europeisk historia, en pressad tid för intellektuella i Sverige likväl som internationellt. Han har den resningen, han är aktad för sina kunskaper och sin bedömningsförmåga. När det anordnas protestmöten mot nazism anlitas Hellström som talare, han leder opinionsmöte mot transiteringspolitiken under första hälften av 40-talet (tack Lars-Erik Jansson för tipset). Hans orädda ställningstaganden tvingar honom att se sanningen i vitögat och dra de nödvändiga konsekvenserna av vad som skulle ha kunnat hänt om tyskarna hade tagit sig över sundet 1940. Han lär ha gått omkring med en giftampull i fickan under dessa år.

Annons i *Dagens Nyheter* den 5 april 1943. Dagen efter avbildades Gustaf Hellström i talarstolen under mötet.

Detta är en aspekt av Gustaf Hellström som jag nog vill att vi låter komplettera den gängse bilden av mannen med dåligt självförtroende, ”mannen utan humor” som är socialt osäker och präglad av mindervärdighetskomplex. Denna bild har sina rötter delvis i vad Hellström själv har skrivit. I en ofta citerad uppsats i samlingsvolymen *Personligt*, beskriver han uppväxten i Kristianstad och hur han för livet har präglats av faderns, underofficerens hälsningsplikt på ofta adliga officerare, och hur detta att vara ”son till en underhuggare” ledde till en mindervärdighetskänsla och en inställsamhet mot adelspojkar under gymnasietiden. Detta drag finns förmodligen kvar i det sociala umgänget under hela hans liv. Men ett sådant personlighetsdrag låter sig i Hellströms liv ändå förenas med en offentlig roll som är aktiv, som tar ställning mot förtryck och orättvisor, för de svaga och för yttrandefrihet och demokrati. Åren utomlands tycks skapa en personlighet där han lär sig att leva med sina handikapp från ungdomsåren och lyckas komplettera dem med en utåtriktad hållning. Det vi kan ana är en orädd man som slåss med sina inre demoner och tar strid med de yttre demonerna.

Fram träder en komplex person, som säkert inte hade alldeles lätt att förena de olika sidorna i sin personlighet, men som trots allt gjorde det. Han klev upp i talarstolen, han använde pennan som vapen i kamp mot tidens mörka krafter. Denna personlighet med sina motstridiga sidor inombords är en djupt sympatisk person. Svag och stark på samma gång.

Låt mig därför sluta med att visa den engagerade, ja den arga och förbannade Gustaf Hellström. I ett av sina Parisbrev om kriget tar han oss med till ett provisoriskt militärsjukhus i Paris 1914. Första världskriget har pågått snart ett halvt år, vansinnet bara eskalerar och allt fler unga män slaktas och dör på slagfälten eller hamnar lemlästade på sjukhusen. Som vi ser här i reportagets inledande avsnitt är Hellström rejält arg och chockad och vill ta de ansvariga i upptuktelse:

Jag ligger sömnlös om natten och söker finna upp ett nytt språk, finna nya ord för det jag sett under de sista tolv timmarna. Finns det ingen man med en gammal-testamentlig profets stämma, som kunde uppstå och med alldeles nya och förskräckliga förbannelser drabba dem som kommit detta krig åstad? Han skulle ej tala en drömmande fredsapostels språk. Han skulle vara den förfärliga och skoningslösa realisten, som gick från sjukbädd till sjukbädd och visade dem, som under decennier haft till sitt livs uppgift att uppfinna nya förstörelseverktyg, med vilka man skulle dräpa och lemlästa, och så skulle han säga: Se här ert verk; när ni sutto på er studerkammare och uppgjorde anfallsplaner eller när ni sutto vid ritbordet och konstruerade nyare och hemskare vapen, föreställde ni er verkligen att resultatet av ert arbete skulle vara så helvetiskt ohyggligt?

– Här ser rent och snyggt ut, säger ni, en utmärkt installering, vita, fina bandage, vita lakan, vänliga vitklädda kvinnor, en läskande dryck på varje nattduksbord. Karlarna ha det ju bra här!

– Ja, men lyft undan täckena, tag bort förbanden! Eller följ med in i omlägningsrummet, dit sjukvagn efter sjukvagn ljudlöst rullas in. Vad är det med er, ni som förhärsligt kriget? Luften dålig härinne? För varmt? Eller är det det där såret, som - - - Ni ber om ether? Ni ber om att få komma ut i friska luften igen? Men han då, den stackars saten, som ligger på operationsbordet! Kom närmare, ni vill inte? Skall jag säga er vad han har? Han har ett sår i högra maghalvan, så stort som en stensättar-näve och så djupt att, ja, så djupt att det inte kan vara djupare; det går genom kroppen på honom. Han gnisslar tänder, han gråter; han skriker till, hans stackars avmagrade kropp skälver... Två gånger om dagen måste han genomgå samma helvete. Såret, eller rättare, hålet skall rensas. Vad säger ni, stanken, ni vacklar, svetten står er i pannan, ni måste ut - - - Vänta litet, här i korridoren är det svalare, se här har ni en stol... Här ska' ni få höra - - - Han var för tre och en halv månader sedan kassör i en vinfirma. Han är gift, han har barn. Och det hade bara behövts några timmars betänketid till i några utrikesministerier för att den mannen fortfarande skulle sitta som kassör hos en vinhandelsfirma!²

[---]

2 Inledning till "Parisbrev om kriget. De sårade lappas ihop" (DN 1914-12-14). Omtryckt med rubriken "Lasaretten" i *Kulturfaktorn*. *Franska stämningar under världskriget*. Ljus förlag 1916, s. 138-148.

Gustaf Hellström-sällskapets verksamhetsberättelse för år 2016

Styrelse: Disa Lundgren, ordförande
Bengt Granstrand, vice ordförande
Roland Persson, kassör
Bo Silverbern, sekreterare
Lennart Leopold, red. för skriftserien och medlemshäftena, webbmaster
Anders Tell, Facebook-ansvarig
Hugo Karlsson, nyval
Margaretha Wingårdh, nyval

Revisorer: Elsa Christersson och Jan Seebass

Revisorssuppleant: Åke Hellström

Valberedning: Per-Olof Forslund, Mona Haglund, Hans Holmberg (avled i nov -16)

Medlemmar och medlemsavgifter: Vid årsskiftet 2016/17 var antalet medlemmar 146 inklusive familjemedlemmar och hedersledamöter, vilken innebar en ökning med 12 medlemmar (netto) under 2016. Årsavgiften har varit oförändrad 125:- för medlem, 175:- för familj, 2000:- för ständigt medlemskap.

Ekonomi: *Intäkterna* för år 2016 var 92 078 kr i form av medlemsavgifter, sponsring, bidrag samt försäljning, främst vid Bokfestival, Bokmässan och medlemsmöten.

Utgifterna för år 2016 var 84 344 kr.

Precisering av sponsring: Svenska Akademien 35 000, Kristianstads Kommun 10 000, Handelsbanken 3 000 samt bidrag från Folkuniversitetet till vår föreläsungsverksamhet 3 000. Därtill får sällskapet sedan många år utan kostnad disponera ett av Kristianstad Bokhandels skyltskåp ut mot Västra Storgatan.

Verksamhet: Styrelsen har under året haft sju protokollförda sammanträden och har i övrigt haft frekventa kontakter, främst via mail och sms. Ett par arbetsgrupper inom styrelsen har arbetat med olika projekt: Gustaf Hellström-rummet, "kvinnoskyltarna" och sommarens vandringar.

Sällskapets största satsning var utgivningen av den **fjärde kommenterade skriften i vår skriftserie** med nytryck av Gustaf Hellströms journalistik, detta år med texter från hans allra första reporteruppdrag i London 1907-1910: **Reporter i världens största stad**. Huvudredaktör har som tidigare varit Lennart Leopold, denna gång med Disa Lundgren och Jane Ekstam som medredaktörer. Även Anders Tell medverkade i boken, som presenterades vid Bokfestivalen här i Kristianstad 3 september och vid Bokmässan i Göteborg 22-25 september. Den fick ganska stor uppmärksamhet och sålde förhållandevis bra.

En arbetsgrupp inom styrelsen har varit verksam med att leta fram lämpliga texter till tre **litterära skyltar med** texter av **tre kvinnliga författare** med anknytning till Kristianstad: Eva Waldemarsson, Birgitta Trotzig och Eva Ström. Skyltarna sattes upp på den Internationella Kvinnodagen 8 mars och uppmärksammades i

Kristianstadsbladet. Liksom tidigare bekostades skyltarna av Kultur- och Fritidsförvaltningen, och vi är mycket tacksamma för det stödet!

Även sommaren 2016 genomfördes fyra **guidade, litterära vandringar** samt en under Bokfestivalen med guidning av styrelseledamöterna Disa Lundgren, Roland Persson, Lennart Leopold och Bengt Granstrand. Deltagaravgiften var 20:-, och deltagarna fick dels ett häfte med alla skylttexterna, dels en karta med skyltplatserna utmärkta. Nytt för året var, att vandringarna inleddes med samling och information i Gustaf Hellström-rummet. Uppslutningen av deltagare var något mindre än föregående år. Innevarande år kommer vandringar att genomföras, men med annorlunda upplägg.

Vid årets **Bokfestival här i Kristianstad 1-3 september** deltog Gustaf Hellström-sällskapet dels med bokbord på Lilla Torg, dels med en presentation i ord och bild av årets bok på Regionmuseet med Lennart Leopold och Disa Lundgren.

Vid årets **Bokmässa i Göteborg 22-25 september** delade Gustaf Hellström-sällskapet monter med Svensk Presshistorisk Förening, ett mycket värdefullt samarbete som kommer att fortsätta. Två kortföredrag svarade vårt Sällskap för på De Litterära Sällskapens scen: Roland Persson berättade om Gustaf Hellströms tid som ordförande i Svenska PEN-klubben under de kritiska åren 1936-43, och Jane Ekstam redogjorde för sin forskning om suffragetter och kärlek i Hellströms roman *Kärlek och politik* och i hans Londonreportage.

Vårt Sällskap fick några nya medlemmar och sålde en del böcker under Bokmässan. Roland svarade för kontakterna med Svensk Presshistorisk Förening och var ansvarig för transporter, inredning och montervärdar vid Bokmässan, och vi är honom stort tack skyldig för det stora arbetet! Styrelsen anser, att vår närvaro vid Bokmässan i Göteborg är mycket viktig trots den rätt höga kostnaden för oss, eftersom vi där får kontakt dels med andra litterära Sällskap, dels med Hellström-läsare från andra delar av Sverige.

Ett ganska långvarigt arbete fick sitt avslut under våren: äntligen var de sju veporna med bilder och informationstexter om Gustaf Hellströms liv och verk färdiga att fästas upp på väggarna i det som nu verkligen kan kallas för **Gustaf Hellström-rummet!** Lämpligt nog kunde det invigas på årsmötet 17 april. Museet har bistått med utställningskunnig personal, och vi är mycket tacksamma för den experthjälpen!

Kontakter med medlemmarna: Också under 2016 bjöd Gustaf Hellström-sällskapet in till två medlemsmöten – **årsmötet söndagen 17 april**, då Eva Ström, bosatt och verksam i Kristianstad, berättade om sitt författarskap och särskilt om sin nya, kritikerrosade diktsamling *Och morgonen stark och vaken omkring dig*.

Vid årsmötet lämnade Kerstin Sjögren Fleischer och Jane Ekstam styrelsen och avtackades varmt för sina viktiga insatser för Hellström-sällskapet, Kerstin som flerårig sekreterare, Jane som föredragshållare och medverkande i våra nytugvningar av Hellströms journalistik.

Höstmötet 16 oktober var ett halvdagsseminarium, ett samarrangemang med Svensk Presshistorisk Förening, Publicistklubben Syd och Stadsbiblioteket och var en hyllning till 250 år av press- och yttrandefrihet i Sverige. Ordföranden i Presshistorisk

Förening Elisabeth Sandlund berättade om Kristianstads presshistoria och några bekanta pressprofiler, kulturredaktören vid Kristianstadsbladet Sune Johannesson funderade kring sitt ansvar för att presentera både lokal och nationell kultur, Roland Persson redogjorde för den ganska okända sidan hos Gustaf Hellström som aktiv ordförande i Svenska PEN, och Tina Tunander, utrikesreporter för SVT, berättade från sina uppdrag som reporter under svåra förhållanden i krigszoner. Båda medlemsmötena var ganska välbesökta, och deltagarna bjöds på sedvanliga förfriskningar.

Två medlemshäften med Lennart Leopold som redaktör har sänts ut – **vårens häfte** innehöll förutom ordförandebrev, kallelse, dagordning och Verksamhetsberättelse inför årsmötet en redogörelse för nyfunnet material om Gustaf Hellströms farbror Fredrick, vars öde tidigare varit okänt. **Höstens häfte** innehöll förutom ordförandebrevet och inbjudan och program för höstmötet Rolands blänkare inför mötet om Hellström i Svenska PEN samt en presentation i ord och bild av adresser, byggnader och platser med anknytning till Hellströms Londonvistelser.

Inför årsskiftet sändes ett **jul- och nyårsbrev** i vanlig ordning ut till alla våra medlemmar.

Mycket viktig för våra kontakter med medlemmar och andra intresserade är vår **hemsida** med adress **www.gustafhellstrom.se**, där det alltid finns information om aktiviteter, nyheter, information om Hellströms verk osv. Gå gärna in där emellanåt och kolla, vad som finns! Vi har ny mailadress där man får kontakt med vår webbmaster Lennart Leopold: gustaf.hellstromsallskapet@gmail.com –. Fr o m hösten 2016 har Hellström-sällskapet också en Facebook-sida, som sköts av Anders Tell. Bland annat lägger han ut nytagna bilder, information, kommentarer osv. ”Hälsa gärna på” där också! Från i höst har Gustaf Hellström-sällskapet också ett swish-konto – 1235729496 - för att förenkla betalningar till oss.

Vi arbetar vidare med att lyfta fram vår författare och hans verk, just som stadgan säger! Och vi upplever både här hemomkring och t ex på Bokmässan i Göteborg, att ”vi” inte är alldeles okända längre. Så har t ex Lennart Leopold blivit inbjuden att presentera Gustaf Hellström och hans verk vid arrangemang både i Jämshög och i Stockholm. Och de två senaste årens medlemsökning vill vi gärna se som ett tecken på att vi når ut med arbetet för vår författare. Vi glädjer oss självklart åt våra nya medlemmar, men lika mycket glädjer vi oss över att ni trogna medlemmar fortsätter att år efter år stödja oss i vårt arbete för att lyfta fram Gustaf Hellström och hans verk!

Därför till er alla, liksom till våra sponsorer: ETT STORT TACK!!

För Gustaf Hellström-sällskapets styrelse:

Disa Lundgren
Ordförande

Roland Persson
Kassör

Bo Silverbern
Sekreterare

GUSTAF HELLSTRÖM:

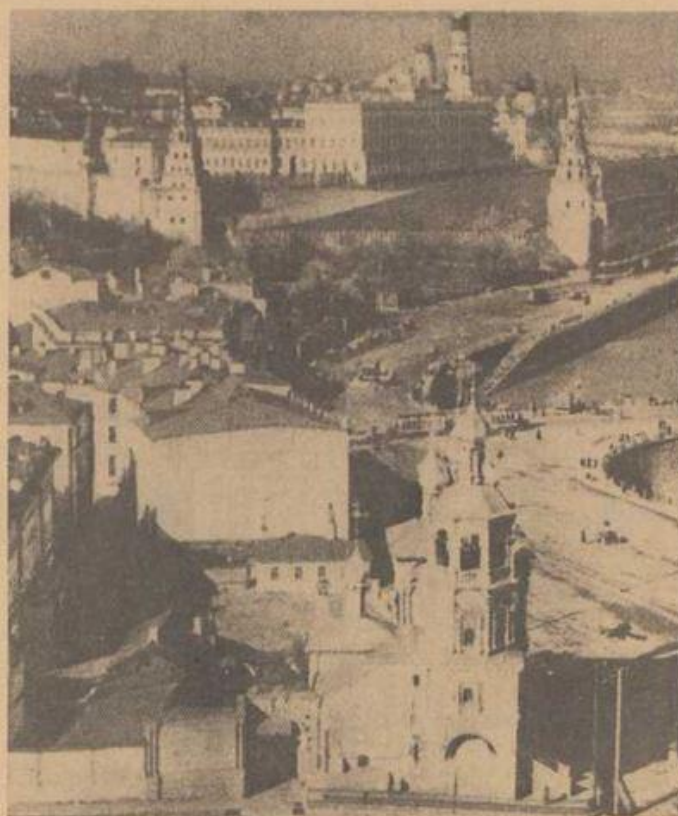
Revolutions- och krigsmoralen präglar det Stalinska Sovjet.

Rysk proletär liknar
90-talets ny-amerikan.

Författaren GUSTAF HELLSTRÖM har, som förut meddelats, gjort en studieresa i Sovjetryssland, varom han kommer att skriva ett tiotal artiklar i Dagens Nyheter. I dag inledes serien med en allmän orientering. Närmast följa en artikel om Leningrad och en om Moskva. Som tidigare omtalats drabbades hr Hellström vid hemkomsten av sjukdom, varför publiceringen av artikelserien blivit fördröjd.

Det som turisterna få se
är inte enbart kulisser.

KREML — HÖGKVARTERET.

Dagordning för Gustaf Hellström-sällskapets årsmöte

Tid: Söndagen 9 april, 2017, kl 15.00

Plats: Gustaf Hellström-rummet, Stadsbiblioteket, Kristianstad

Ärenden:

1. Val av ordförande för mötet
2. Val av sekreterare för mötet
3. Val av två justeringspersoner
4. Fråga om mötets stadgeenliga utlysande
5. Styrelsens verksamhetsberättelse
6. Ekonomisk rapport
7. Revisorernas berättelse
8. Fråga om ansvarsfrihet för styrelsen för år 2016
9. Val av ordförande för Gustaf Hellström-sällskapet för ett år
10. Val av kassör för Gustaf Hellström-sällskapet för ett år
11. Val av övriga styrelseledamöter
12. Val av revisorer och revisorssuppleant
13. Val av valberedning
14. Fastställande av årsavgift för år 2018
15. Kommande verksamheter i Gustaf Hellström-sällskapet
16. Övriga frågor
17. Årsmötet avslutas

I samband med årsmötet serveras sedvanliga förfriskningar

Vägen till paradiset. Gustaf Hellströms reportageresa i Sovjetunionen 1937

Därefter kommer Sigurd Rothstein att resonera kring Gustaf Hellströms resa i Sovjetunionen sommaren 1937 och inledningsvis även sätta in denna i ett vidare sammanhang. Något berättar vi förstås också om redaktionens arbete med återutgivningen av de aktuella texterna, som ju publicerades i bokform på Bonniers samma år, under rubriken *Vägen till paradiset*.

Varmt välkomna till årsmötet!

Styrelsen

Hellström-Nytt...

Botanisera gärna på Sällskapets hemsida! Styrelsen vill påminna om att det finns många nyttiga ting att hitta på vår hemsida **www.gustafhellstrom.se** utöver de obligatoriska presentationerna av Hellström och av sällskapet. Under rubriken **Aktuellt** finns information om medlemsmöten m.m. och då även sammanfattningar av den tidigare verksamheten, år för år. De många **medlemsbladen** finns till största delen listade och tillgängliga att ladda ned i praktiskt pdf-format. Här finns vidare **förteckningar över Hellströms publicerade böcker och över hans artiklar i tidningar och tidskrifter**. För den som på egen hand vill vandra mellan skyltarna och miljöerna i **det litterära Kristianstad** finns karta och texthäfte att ladda ned.

Besök och gilla Gustaf Hellström på Facebook! Där publicerar Anders Tell aktuell information och annat smått och gott under perioderna mellan medlemsbladen, exempelvis foton från medlemsmöten, bokbord osv.

På årsmötet presenterar Sigurd Rothstein vår kommande bok i skriftserien under rubriken **Vägen till paradiset. Gustaf Hellströms reportageresa i Sovjetunionen 1937**. Inledningsvis kommer Sigurd att lyfta fram 30-talet, säga lite om Sovjets historia fram till 1937, presentera berömda besökare och fellow travellers – Gide, Feuchtwanger och andra – samt resonera kring *reseskildringen och "sanningen"*.

Litterära vandringar i Kristianstad ordnar sällskapet även denna sommar, men dagar och sträckningar är inte klara ännu. Närmare information kommer att publiceras under Aktuellt på hemsidan och på Facebook.

Vägen till paradiset, den femte volymen i Gustaf Hellström-sällskapets skriftserie, beräknas vara klar i slutet av augusti och kommer att presenteras under bokfestivalen i Kristianstad lördagen den 9 september. Den kommer förstås att säljas vid sällskapets bokbord, men den kan också beställas i bokhandeln som vanligt.

Liksom tidigare år kommer Gustaf Hellström-sällskapet att vara representerat bland andra litterära sällskap vid **Bokmässan i Göteborg**. Besök gärna vår monter 28 september – 1 oktober.

Styrelsen hälsar alla medlemmar och andra intresserade välkomna på våra evenemang!

Gustaf Hellström-sällskapet är ett ideologiskt fristående sällskap, som verkar för att lyfta fram Gustaf Hellströms litterära författarskap och journalistik. Sällskapet har sitt säte i Kristianstad.

Adress: c/o Lennart Leopold, Floravägen 74, 291 43 Kristianstad.

OBS Ny mailadress: gustaf.hellstromsallskapet@gmail.com

Hemsidans adress: www.gustafhellstrom.se

Styrelse: Disa Lundgren, ordförande; Roland Persson, kassör; Bo Silverbern, sekreterare; Bengt Granstrand, Hugo Karlsson, Lennart Leopold, Anders Tell och Margareta Wingårdh, ledamöter.

Hedersmedlemmar: Christina Hamrin och Daniel Soutine.

Ständigt medlemskap: Helge Grünbaum och *Kristianstadsbladet*

Medlemsblad, redaktör: Lennart Leopold

Skriftserie, redaktörer i olika konstellationer år för år: Lennart Leopold, Disa Lundgren, Jane Mattisson Ekstam, Roland Persson samt Sigurd Rothstein

Hemsida, redaktör: Lennart Leopold

Facebooksida, redaktör: Anders Tell

Medlemsavgift: 125 kronor för enskild medlem, 50 kronor för familjemedlem. Engångsavgift för ständigt medlemskap 2000 kronor. Medlemsavgiften betalas på **bankgiro 5584-8147**. Glöm inte att skriva ditt namn och adress!

Sponsring eller annat stöd 2016: Folkuniversitetet, Handelsbanken, Kristianstad Bokhandel, Kristianstads kommun samt Svenska Akademien.